

Año LXXVII. urtea

264 · 2016

Príncipe de Viana

Joxemiel Bidador
(1970-2010)

SEPARATA

Pablo Fermin Irigarai

Larreko

Nafarroako euskal kazetaritzaren
aitagoia

Joxemiel BIDADOR

Sumario / Aurkibidea

Príncipe de Viana

Año LXXVII · nº 264 · enero-abril 2016

LXXVII. urtea · 264. zk. · 2016ko urtarrila-apirila

JOXEMIEL BIDADOR (1970-2010)

Aurkezpena / Presentación

Idoia Sara 7

Euskararen eta euskal literaturaren historia Nafarroan

La historia del euskera y la literatura vasca en Navarra

Euskal formulakuntzaren hurbiltze baterako 17

Irudimenaren klasikoak euskal literaturan. Eliz idazleek irudimena erabiltzen: antologia txikia 85

Biktoriano Huiziri buruzko berri laburra (1860-1938) 97

On Kixote Nafarroan 107

Idazlearen aita 113

Aitatxorengandik jarrera literarioaz ikasten 123

Alexander Tapia Perurena, Iruñeko olerkaria. Bere lanaren azterketa estilistikoa 131

Alexander Tapia Perurena. 21 olerki aurkitu berriak 147

Kattalin Umezurtza antzerki lana 177

Jose Agerrereren olerkigintza osatzen (I) 199

Jose Agerrereren olerkigintza osatzen (eta II) 239

Euskararen memoria Nafarroan 36ko gerran: Larrekoren *Gerla urte gezur urte* 279

Gerraurreko euskalgintza nafarraren afera dokumentala: erantzun garbi gabeko galdera zenbait 293

Prólogo a *Capítulos de la historia del euskera* 303

Prólogo a *Toponimia navarra* 309

Sumario / Aurkibidea

Kazetaritzaren historia Nafarroan / La historia del periodismo en Navarra	
<u>Pablo Fermin Irigarai <i>Larreko</i>: Nafarroako euskal kazetaritzaren aitagoia</u>	315
<u>Nafarroako euskal idazle handi bat: Manezaundi</u>	341
<u>El euskara en los medios de comunicación navarros durante el siglo XX: incidencia de la ley del vascuence en la información</u>	353
Erriberako euskalaritzaren historia / La historia de la vascológia de la Ribera	
<u>Ribera de Navarra y euskara, siglo XX. Historia de un encuentro insoslayable</u>	367
<u>Los académicos de la Ribera: Peralta, Iribarren y Garde</u>	405
<u>Obra histórico-literaria de Juan Pascual Esteban Chavarría</u>	429
<u>Obra histórico-literaria de José Joaquín Montoro Sagasti</u>	453
<u>Eusebio López: impresor y vascófilo lodosano</u>	459
<u>Joxemiel Bidador González: bibliografía</u>	473
LOS TRABAJOS Y LOS DÍAS DEL AÑO 2015 / 2015eko LANAK ETA EGUNAK	
<u>Tesis doctorales sobre temática navarra de ciencias humanas, sociales y jurídicas</u>	479
<u>Congresos, jornadas, seminarios y proyectos de investigación de historiadores e historiadoras de la Universidad Pública de Navarra</u>	
<u>Zuriñe Sainz Pascual</u>	489
<u>Congresos, jornadas y seminarios de la Universidad de Navarra sobre ciencias humanas y sociales</u>	
<u>Fina Trèmols i Garanger</u>	495
<u>Producción literaria de autores y autoras navarras</u>	
<u>Mikel Zuza Viniegra</u>	503
<u>Nafar literaturaren uzta</u>	
<u>Ángel Erro Jiménez</u>	507
<u>El pintor Miguel Echauri</u>	
<u>Emilio Quintanilla Martínez</u>	511
<u>Imaginación y talento frente a los recortes. Las artes escénicas en Navarra</u>	
<u>Alicia Ezker Calvo</u>	521
<u>Mucho que contar, mucho por andar</u>	
<u>Marta Artica Zurano</u>	539
<u>Etnografía, folclore y cultura tradicional</u>	
<u>David Mariezkurrena Iturmendi</u>	547
<u>Turismo y actividades culturales en Navarra</u>	
<u>Ainhoa Aguirre Lasa</u>	553
<u>Currículums</u>	561
<u>Analytic Summary</u>	565
<u>Normas para la presentación de originales / Idazlanak aurkezteko arauak</u>	571

Pablo Fermin Irigarai *Larreko*

Nafarroako euskal kazetaritzaren aitagoia

Joxemiel BIDADOR

Izen ezaguna da Irigarai auriztarrak euskal letretara ekarri ziguna, eta ez da zaila Larrekoren berri dakarren bibliografia maratzat topatzea¹. Pablo Fermin Irigarai Goizueta Aurizko Martinzurginerena edo Maistronean 1869ko urtarrilaren 25ean jaio zen. Herriko maisua zen aitarekin lehenbiziko ikasketak egin ostean Iruñeko Uharteko ikastegira joan zen Juan anaiarekin, non Pio Barojarekin bat egin zuen ikasturteren batean. Medikuntza ikasketak Zaragozan eta Madrilen burutu zituen, eta bulta laburrez sorterrian berean lan egin ostean, Bortzirietako Berara joan zen mediku 1898an. Beratik hurbileko Baztango Iruritarra 1902an egin zuen, eta hango Palotegian 1915era arte geratu zen, Nafarroako Ospitalean ebakuntza saileko lanpostua erdietsi zuen arte alegia. Orduz geroz Iruñean finkatu zuen bizilekua, eta Nafarroako hiri nagusian zendu zen 1949ko irailaren 3an, 36ko gerra ankerraren nahigabe mikatzarenak ongi probatuta, ofizialki isildurik baina beti bezain emankor, Nafarroan urte latz haietaz daukagun euskarazko kronika ezagun bakarria mardoki idatzita.

Ezagun da Larreko euskara galdutako euskaldun berritua izan zela. Kanpoan emandako urte luzeek zer esan haundia zuketean horretan. Eztabaidagarriagoa dateke, ordea, Larrekoren Ramon aitari afera horretan egotziriko ardura, izan ere, Aurizko maisua izanki euskararekiko jarrera txepela leporatu ohi zaio han hemenka. Halaz guztiz,

* Asier Barandiaran (ed.), *Euskarazko kazetaritza: gogoetak, esperientziak eta analisiak*, Iruña, Nafarroako Unibertsitatea, Filosofia eta Letretako Fakultatea, 2007, 37-63.

1 J. A. Irigarai, *Fermin Irigarai Larreko* (1869-1949), Bidegileak bilduma, Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2004; idem, «Aintzin-solasa», en F. Irigarai Larreko, *Gerla urte gezur urte: Iruñea 1936-1940, isiltasunean mintzo*, Iruñea, Pamiela, 1993, 15-30 or.; Joxemiel Bidador, «Larrekoren Gerla urte gezur urte», *Hegats literatur aldizkaria*, 34, Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2003ko Galeusca: Oroimena eta literatura, 141-160 or.; I. Camino, «Sarrera», en P. F. Irigarai Larreko, *Nafarroatik eta Lekukotasuna*, Donostia, Klasikoak, 1992, VII-XL or.

huraxe ez bide zen hain gauza garbia, bada, bai Larrekoren aita bai osaba eta aitagi-narreba zuen Porkaxoneko Manuel Irigarai, euskaldun eta euskaltzaleak ziren, Euskara Elkargokoak biak eta *Euskara* aldizkariaren harpidedunak, eta Ramon aita Elkar-goaren beraren ordezkaria Erroibar aldean. Honekin lotuta beste kontu bat aipa liteke. Nafarroako herri euskaldunetan lan egiten zuten notari erdaldunen aurka Campioneek 1911ko apirilean argitara eman zuen «Euskalerrriaren alde» artikuluan bost herritakoak aipatu zituen honen erakusgarri: Auritz, Otsagi, Uharte-Arakil, Lekunberri eta Doneztebe. Notariak ez ziren isilik geratu eta Campioni bortizki erantzun zioten; geuri interesatzen zaigun erantzuna, berriz, Lekunberriko notaria zenarena da, hain zuzen, Severo Alvarez Irigaraik eman zuena alegia. *El Eco de Navarra*-n agertaraziko «Réplica al señor Campion: en vindicación de la clase notarial» izenburukoan Alvarez Irigaraik bere karguan jarduteko zeuden arrazoi teknikoak zerabilzkion Campioni, baina halaber, eta hein batean Campionen arrazoietara hala edo nola bere burua makurtzen, bere euskaltasunaren neurria argi utzi nahi izan zion. Irigarai euskal abizenaz harro sentitzen zela Euskal Herria goraki maitatzen zuela zioen, eta Campioni zera gomendatzen zion:

Al esforzado adalid de la lengua vasca, enderece sus energías a recabar de los poderes legislativos la debida protección y amparo para conseguir el mantenimiento y difusión eficaz de la hermosa lengua de Aitor, aspiración igualmente grande y generosa.

Bestalde, Campionen ustea tronpatzera zetorren honako aitorten pertsonala egin zuen:

Oriundo de Burguete, donde he pasado largos periodos de mi vida desde la niñez, oyendo en el seno del hogar la lengua de mi madre, que es la vasca, tengo más motivos de los que don Arturo Campión supone para haber sido respetado en su alusión.

Eta ama auriztarra zuen notari honek bere burua ia euskalduntzat jotzeko gauza sentitzen bazen, zer zen, bada, Fermin Irigarai?

Beran zegoela erdaldun sentitzen zela zioskun Larrekok, «euskal itzik ez nakien, au oraiko lotsa!», baina gauza jakina da Fermin Irigarai bere buruarekin aski zorrotza zela, gehiegi ausaz. Ezin uka 1898an sorterriko alkatea zen Salbador Goizuetak *posee el idioma vascongado* zioen ziurtagiria sinatu izana nahikoa esanguratsua dela. Bestalde, Beran lehenengo eta bereziki Baztan aldean euskara edertu, landu eta sakondu egin zuen Larrekok. Gogoko zuen bordariekin jardukitzea, eta horretarako bidea bazuen. Bestalde, Lekarozko komentuan bazuen bilkura hauta euskalgintzan trebatzeko. Hantxe zeuden, besteak beste, Etxalarko Eusebio Eltzaurdia, Kaparrosoko Arrigarai gramatikagilea, edota Donostia aita musikari famatua. Eta ezin da ahantzi hasierako Euskaltzaindia hartan, 1919an, Campion eta Agerre euskaltzain nafarren ondoan Etxalarko Eusebio, Arrigarai eta Larreko bera izan zirela urgazle nafarrak.

Beste ezerren ginetik, Larrekoren idazkintza euskararen aldeko ariketa izan zen, ariketa konprometitu eta hautu pertsonala, erderaz egin ezin zuena. Larrekoren euskal idazkintzak 1910ean izan zuen hasmenta, *La Tradición Navarra* eguneroko integristan hain zuzen ere. Aitzinetik ere, eta ber kazetara, Baztango kronikak igortzen zituen erdaraz

Feriri ezizenean. Euskaraz idaztearena, dema pertsonala bailitzan, galdutako hizkuntza prentsako kronikaren bitartez berreskuratu nahi horretatik zetorkion, eta bizitza osoa iraun zitzaion prozesua izan zen. Gerran bertan ere, Larrekok ez zuen idazteko ohiko tankera aldatu eta, neurri handi batean eta lantzean behin jaurkitzen zituen intziriak gorra-behera, *La Voz de Navarra* egunkari jeltzalean agertzeko kolaborazioak balira bezala izkiriatu zuen gerrako kronika, apalzatzaileek *Gerla urte gezur urte* deitu zutena:

Ni ere, euskaraz zerbeit egiteagatik, orri oken zikintzen asi naiz; baldin gudu untarik bizirik ateratzen bagara, euskaldungoarenak eta euskararenak ez dakit nola aterako diren. Orduan egin ez badezakegu, orai, aldi untako oroigarri gisaz bedere izan da-diela [...] Erranen duzue nola gudu berririk gabe asi naizen orri ok zikintzen. Baikei, ni beti etxe xokoan egona naiz, baldin ez bada nere egin-bearretan inorata ez naiz agertu. Untaz landara irakurgai guti irakurtzen eta radioz gutiago entzuten, zergatik asi nintzen ba? Badakizue ni oitua nindagon astero Iruñeko berri ematen astekari euskaldunentzat, eta oitura ori ezin utziz nere baitan erran nuen: emagun astekariak argitaltzen direla eta ni beti bezala ek laguntzeagatik asi naizela zerbeit berri biltzen, emen nere maipen gordetzeko bedere; gudua bukatzen denean eta euskaraz idazteko zori denean, leengo nere irakurlerik bizi bada, nork daki ez ote duen nere lanak irakurtu naiko! Gogoeta orieri esker asi nintzen eta jarraitzen diotet bozik eta bozik. Nere eginbide bearrezkoez landara, euskar lanak dire nere lan goxoenak, atsedenez bezala egiten ditudanak.

Izan ere, Larrekorendako euskara kezkarik nagusiena baitzen, ia obsesio bilakazteraino. Nafarroako Aldunditik, jagoitik gerra hasita, egin zioten inkestarako horrela erantzun zuen auriztarrak:

He hecho cuanto buenamente he podido por aprender la lengua de mis apellidos y la viva de mis coterráneos: única actuación nacionalista.

Bere prentsako kolaborazioetan, aunitzetan barkamena eskatzen zion irakurleari erabil-tzen zuen hizkuntza kaskarrarengatik, nork eta Nafarroako giro euskaldunean aitagoitzat hartzen zen hark. Gerrako kronikan berean honela idazten zuen 1937ko abenduan:

Bizkitartean, irakurle maite ori, barkatu, baño gogoa erori zait gaur goizean, uste gabeen, eskuratu ditutalarik orai ogei urte idatzi nituen bizpairur irakurgai. Jakina, orduz geroz, nik uste nuen asko ikasi eta aurreraturik nindetekela euskaraz idazten; baño, damurik, orduan orai bezala egiten nuen, ez obeki, baño ez makurrago ere. Nere baitan: beti euskaraz ikasten eta gudualdi untan geiago ari nintzela uste nuen Axular andiak bezain garbi egiten nuela eta una emen orduan bezain motel, orduan bezain arront, orduan bezain zakar. Nere biozminaren andia! Orai, adin bereko ene lagun eta adiskide guztiak edo geienak iltzen ari direlarik, nik zerbeit idatzi nahi, ongi egiten nuelako ustean, eta orañik ez aski ikasi! [...] Ustez ta goieneko mallara eldua naizela euskaraz itzegiten eta idazten eta... guztiz gora bera, orai berrogei urte bezain makal, orai ogei urte bezain ez jakina.

Hura zela eta, Larreko beti ibili zen hizkuntza hobetzen, dela Nafarroako mendialdeko euskaldun zaharregandik hizkuntzaren aberastasuna jasoaz, dela euskal liburuak

irakurritz. *Gerla urte, gezur urte* kronikan berean behin baino gehiagotan ematen zuen Irigaraik urte korapilotsu haietan egiten ari zen euskal irakurketen berri: Juan Antonio Mogel, Kardaberaz, Haraneder, Axular, Mendiburu, Arantzako Jose Iturria kaputxinoa, Laurent Diharasari Orzaitzeko erretorea, Lapeire, Barbier... Guztien artean Axular eta Mendiburu azpimarratzen zituen, baita Haraneder ere. Scupoli eta Salesko Frantzisko donearen itzultzailea izan zen Donibane-Lohitzuneko apaizak XVIII. mende erdialdean bukatu zuen testamentu berriaren itzulpen osoa, alabaina honakoa ez zen bizi zela argitaratu, ezpada 1855ean Harriet eta Dassance apaizen eskutik zertxobait itxuraldaturik eta ez osorik. Huraxe zen Larrekok ezagutzen zuen testua, ez ordea jatorrizko eskuizkribua, baina nahikoa izan zen zeharo txunditzeko, horrenbeste ezen *Amayur* asteroko jeltzale iruñarrean hainbat eta hainbat pasarte atera zituen bere hartan aldaketarik egin gabe.

Ez ziren klasikoak Larrekoren irakurgai guztiak, izan ere bakanetan «Frantziatik etorri den norbaitek» edota «nonbaitik norbaitek» emanik, Baionako *Eskualduna* kazeta irakur zezakeen. Horrela bada, 1937ko urtarrilean zenbaki bakana eskutaratu zitzaion, Dominique Soubelet eta Laurent Apestegi apaiz «erregetarren» kronika atzerakoiekin eta guzti, eta Larrekok «atsegin-aldi goxo bat» izan zuen euskaraz irakurtzen, urte bereko apirilean bereziki berritu ahal izan zuena erdietsiriko zenbait zenbakiri esker. Ordutik, 1939ko maiatzera arte ez zuen berriz ere beste zenbakirik lortuko, harik eta mugako adiskide batek eraman arte; huraxe izan zen «atsegin andiko eguna», alabaina, «Jainkoak daki oraño noiz arrio egon beariko dugun *Eskualduna* irakurtu gabe». Bertako argitalpenekin ez zitzaion hobeki gertatu, izan ere, askotan ezjakintasuna baitzen nagusi. Gerra erdia pasatua zen eta 1938ko martxoan Larrekok oraindik ez zekien seguro harpidetutako aldizkariak bizirik ote zirauten:

Españan, euskarari buruz zer dugu? Nik uste nuen euskar irakurgairik argitaltzen etzela, baño ikusi berria naiz Arantzazuko frailek argitaltzen duten orri bat, *Irugarrangoen irakaslea*, illero agertzen dutena, nik ikusi dutana 1938ko otsaillarena. Ez dakit noiztiez geroz bizi den eta ez dakit zenbat illabete ixilik egon den edo ixildu ez den [...] Aita jesuitek argitaltzen ote duten zerbeit euskaraz ez dakit, baño nik uste ezetz, *Jesusen Biotzaren Deia-ren* arpidedun naiz eta ez didate biali. *Irugarrango Frantziskotarra* eta *Zeruko Argia* fraile kapusaidunek argitaltzen zituzten bi illeko oriek ere ez dizkidate eskuratzen, nik uste, argitaltzen ez dituztelako.

Gerra bitartean euskararen egoerak inoiz baino gehiago kezkatu zuen Larreko, eta kezka hau ez zen gehiegizkoa naski. Egia esateko, *Gerla urte gezur urte* liburu osoan ez da somatzen gehiegizko tonurik, ez eta errepresaliaturikoen aferaz ere; berau apezpikua-ren mediku pertsonala zelako edo libratu omen zen. Bistan da Larrekok neurritz zerabilela autozentsura, Jose Angel Irigarairen aburuz «larderiaz eta zuhurki ez zuen fitsik ere idatzi haietaz». Larrekoren biloba euskaldungoan zituen hainbeste ezagun eta lagunei buruz ari da, eta aitaxiaren zuhurtzia «nehoiz ez du den mendreneko aipamenik egiten» hartan zetzakeen. Mende erdia iragan da Larrekok zirriboratu paperak moldizkaratu diren arte, eta egileak berak jakin bazekien, ongisko gainera, bere kronika ez zuela inprimaturik ezagutuko, baina hala ere, zer gerta ere, ez zukeen hustu guztiz barruan zeukana, begietatik zein belarrietatik iritsitako guztia alegia, izan ere, itzal handiko mediku batek zer ez zuen ikusiko, ez entzungo Iruñea bezalako hiri txiker hartan.

Bestalde, eta Jose Angel bilobak kronikarako onduriko aintzin solasean jasotzen den bezala, Larrekoren semeak, Aigeru Irigarai ezagunak, Sarara egin zuen gerra hasi orduko, eta Larreko bera joan behar izan zuen bere bila Aldundiko Lehendakari Arraizak aginduta; behin Iruñean, Aingeru lanik gabe utzi zuen udalak, eta haren aurka erabili errepresioa ez zen apaldu gerra aisa pasatu arte. Larrekoren beste seme bat eta iloba zenbait behartu zituzten erreketen joatera; Orreagako idazkaria zen Juan anaia, Mendixuri ezizenean prentsa jeltzalean euskal kronikak ere idazten zituena, Iruñera egin behar izan zuen mugatik aldentzeko aginduta; gerra hasi zenean Aurizko idazkari zebilen Faustino anaiari lana kendu zioten jeltzalea izateagatik, eta herriko erretorea bere alde atera zelako ez zen deus larriagorik agitu; Faustino honen alabari, ordea, etxean euskaraz, euskal dantzak eta antzekoak irakasteagatik ilea moztu zioten; eta azkenik, Aurizko sendiaren Maistronea etxea Seberiano anaiari kendu zioten bertan bulego militarrek ezartzeko. Alabaina, Larrekoren kronikan ez da igertzen berebiziko haserrerik, ez eta gorroto edo antzekorik, bai ordea kristau on bat izateko kezka, Jainkoaren legea ongi betetzeko arta, eta «zerurako gaitutzeko» asmo zintzoa.

Euskararen gaia, aldiz, tapakirik gabe aineratu zuen, beti bezain sutsu, eta horrekin bai altaratuta agertu zitzaigula auriztarra. Gerra urteetan euskarak pairatzen zuen egoera katramilatsuaren mirail beltz baina zehatza eskaini zigun Larrekok. Zenbaitetan, etsipenari aurre eginez baikorxe, baina gehienetan goibel eta garaitua:

Eta euskaraz zer? Ai, ei, ai eta miletan ai! Oraiko aldian, Nafarroan beñipein, euskararenak egiten ez badu, euskaldungoarenak bai; ori ezabaturik geldituko da. Eta baldin mendiz beste aldetik ez bazaigu xertoa eldu, gureak egin du.

Beste maila batean, ez zuen Larrekok eragozpenik izan ahoan bilorik gabe Iruñeko egunkariak euskararekiko zeramaten jokua jasotzeko. Gerraren lehenbiziko urte erdian hiru izan ziren euskaraz agerturiko prentsako kolaborazioak, haietariko bi *Arriba España*-n, bata Manezaundiren ipuin bat eta bestea Leitzatik igorriko kronika, eta hirugarrena *Diario de Navarra*-n, egile izenik gabe baina seguroenik ere Luis Goñi kalonje iruñarrak atondua:

Ez gera gu ez ere gure erriya euskeraren etsaiak izandu. Aspaldiko denboretan, bai ere berriro gure erriyan, bear zen bezala, euskeraren alde jai ederrak egin dira. Gure gendeko izkuntza zen ederra, zuzen ta garbiya. Gure erriko gauza da, bada, euskera, eta gure erriko gauza bezala aupatu eta garbitu biar dugu, mintzatu dezatela eta uts egin dutenak, berriz ikasi dezatela. Euskera gure erriyan ezta galdu biar Españako gure erri aundionetan. Eztute bildurtu biar gure erriko euskaldunak. Anziñera, izkuntza ederra onekin, gure gurasoaren izkuntza, gure gende ona izkuntza onekin! Euskera, berez, gauza ona da, itza ederra eta garbiya! Euskera gaiztatu, pozoitu euskera, biurritu euskera ori ez, ezta zillegi eta aunizek ori egin dute. Guk ez. Gure erriko berze gauzak bezala, guriak bai die euskera maite degu. Orretaz egunero ezpada maiz zenbait berriyak agertu die gure egunerokoan. Ala ere, gure euskaldun erriyatetik bere berriyak euskerara-tuak bialdiko digute. Euskaldunak, gora España, Jaungoikoaren izenean! Ala izan dadila².

2 *Diario de Navarra*, 1936-IX-20.

Azken honen hitzei erantzun bide zien Larrekok bere kronikan horrela zionean:

Oraiko gazte berritu eta beste batzu jadanik gazte ez direnak asi dire erraten euskarari buruz eta euskaldungoari buruz zerbeit egin bear dela, orai artio abertzaleak edo nazionalistak ortaz baliatu direla egiazko euskaldun gisa agertzeko, baño euskaldun itxura baizik etzutelarik. Ai-ei-ai eta miletan ai! Berandu da, nik uste, gazte maiteak! Edo bedere garai egokia ez dela oraikoa. Oraiko aldian leen baño bearrezkoago da euskaraz ikasteko eta euskaraz itzegiteko biotz-barne bero bero bat euskararen alderakoa. Edo bertzenaz, ezinbertzean egin bear. Jainkoak lagunduz egin daiteke bide arazo zailtan ere. Baño, damurik, gazte berri orien asmoak ametsetan gelditzen ez badire! Españaiko erregetarren artean, eta oriek dire Euskal Errian nagusienak, euskarari gorroto bizia diote, nik uste, euskara delakoz Euskalerriko izatearen nabarmenik ageriena, euskaldun erregetarrek biotzean gorrotoa dutelarik, bozik utziko dute euskara eta nork daki ez ote duten naiago euskaldunak direla ukatu. Aspaldidanik erraten ari naiz: baldin biotzaren erdi erdian euskararen alderako maite-tasuna landatzen ez bada nekez biziko dela, eta oraiko aldian bi aldiz. España aldeko euskal erriak zapaldi gaitza artu du eta orañik artzeko dukena; euskara naiz ilen ez den, makal geldituko da. Makal dagonenganik lan on guti.

Antzera xamar ibiliko ziren *El Pensamiento Navarro*-koak, bada eta Larrekok jaso bezala, «egunkari au pro euskara ari da». Gerra aurretiko urteetan, 1918 eta 1919 urteetan hain zuzen ere, Larrekoren lehengusua zen Agustin Irigaraik, Lepazar ezizenean, «Euskal idazkuntzak» saila atera zuen egunkari karlistan, eta gerra osteko lehenbiziko urte gogorak iragan ondoan, Muthiko Alaiak elkarteak egunkarian zeukan «Zaldiko-Maldiko» orrialdean ere euskaraz izkiriaturiko zerbait agertzen asi zen lantzean behin. Bigarren hau ezin izan zuen Larrekok begiztandu, 1949an zendu baitzen, baina Lepazarrek egindakoa ezagutzen zuela ez da dudarik, izan ere, lehengusu eta koinatua baitzuen egilea. Agustin Irigarai Apat Aurizko Porkaxonekoan jaio zen 1873an, bere aita aurretikago aipatu Manuel Irigarai euskaroa zelarik. Iruñean kazetari pausatu aitzin Mexicoko iraultzan eta ibili zen, eta Iruñean 1942an zendu baino lehen liburu bi eman zituen argitara, Mexicon giroturiko *De buzo a general* eleberria eta *Estampas del Pirineo* ohitura-liburua. Larrekoren etxean gertatu zenaren kontrara, Porkaxonean euskara nahikoa bipilki mantentzen zen xx. mende hasieratan ere, alabaina Agustin karlismoarekin zegoen lerraturik, Maistroneko beste Irigaraitarrak, heldutakoan berreuskaldunduak izan zirenak, jeltzaleak zireno, eta Agustinek altxamenduari zion atxikimendu aktiboa ez zen makala izan, hortaz, aipatu euskal kolaborazioek kito egin zuten 1919 hartan.

El Pensamiento Navarro bizitza luzeko egunkaria izan zen, estraineko zenbakia 1897ko urriaren 17an atera baitzen, eta azkena 1981eko urtarrilaren 13an. Horrek berebiziko garrantzia eman zion, izan ere, pairatu zituen isun, debeku eta abarrak gorabehera, Nafarroan oso irakurria izan den egunkaria baikenuen, eta baita Nafarroatik kanpo ere, gerratean zein frankismo garaian bere autonomiari hala edo nola eutsi ahal izan zionetakoa izan baitzen. *El Pensamiento*-k euskararekin izan zuen harremana ez zen txikia izan, geure hizkuntzari benetan eskaini zion tokia publikoki erakusten zituzten asmoengatik espero zitekeena baino eskasagoa bazen ere.

Lepazarrek eginiko *Euskal idazkuntzak* 1918ko ekainaren 13an hasi ziren agertzen. *El Pensamiento Navarro*-ren zuzendaria Jesus Etaio zen orduan, egunkariak izaniko bigarrena hain zuzen ere. Geroago, 1920az geroz, argitalpenaren lema hirugarrenez hartu zuen zuzendaria Migel Espartza Aginaga izan zen, Igantzi aldeko euskalduna, geroantzean ere jeltzalea eta *La Voz de Navarra* beraren zuzendaria. Ordurako baina, euskarazko sail berri honek berea egina zuen, eta ez zuen berriz ere burua altxatuko.

Lehenengo idazkian aspaldiko asmoa noiz edo noiz azkenik betetzen zelako pozik agertzen zen Lepazar bezala sinatzen zuena irakurleen aitzinean, baita erdaldunen aurrean ere. Hauei honela mintzo zilzaian zutabe berriaren nondik norakoak azaldu nahian, zer gerta ere:

Hace tiempo se había pensado en abrir esta sección vasca en *El Pensamiento Navarro* para contribuir a la conservación de nuestra lengua milenaria que tiene muchísimos admiradores que le rinden fervoroso culto. Atendiendo a indicaciones de personas respetables, esta sección no se limitará solamente a hacer el panegírico de nuestra lengua, porque ni hay necesidad ni responderá a la primera intención, que es dar acogida a toda clase de noticias y asuntos diversos que hagan a la vez interesante y amena la sección y para facilitar a la vez la colaboración en ella de todos aquellos nuestros lectores que sientan fuerza y entusiasmo para ello. De modo que vengan artículos, vengan noticias, y... a la mar.

Guztiarekin, eta lehengusua tartean bazegoen arren, euskararekiko erakutsitako jarrrera txepelagatik, besteren artean, Larrekok ez zuen egunkari karlista sobera maite, eta horixe bera iger daiteke honela zionean:

Leengo egunean irakurgai bat argitaldu zuen, ohore andiak egiten euskarari eta euskaraz irakatsi bear zaiotela euskal errietako aurreri eskoletan. Ehun urte oke-tan euskararen eremuak oianetara eta oian zokoetara bildu badire liberalen gain ematen du. Berriki, beste irakurgai bat agertu da gauza bera erranez eta zorionez orañik bidea badela euskara berpiztutzeko, tradizionalista ikasleak bere langai bearrezko bat bezala artzen badute. Arrigarri da *El Pensamiento Navarro* delakoan euskararen il-otoiak erratea: Nafarroa geinean eta euskal errietan bereziki ehun urte otan tradizionalistak nagusi izandu direnez geroz. Baldin Madridko gobernuak ezer lagundu ez badu, edo obeki erranik trabak ipiñi baditu euskara bizitzeko, *El Pensamiento*-k erran zezaken euskararen alde karlistek egin dutena. Badaiteke emendik bospasei illabete artio ez duela euskarari buruz itzik erranen. Eta ala ez bada, gure zorionak. Lan untan beste askotan bezala ez da aski egin bear dela erratea, bearrena egitea da; ibiltzea, solas egitea, jardukitzea, ibiliz egiten da bide eta ez alper egonez.

Ondoko lerroetan Larrekok *Diario de Navarra*-z idatzi zuen:

Diario de Navarra delako egunkariak ere noizpeinka zerbeit erraten du, euskaraz bear dela, au ta ori egin bear dela, baño, ori erraten duenak badaki euskaraz eta ainitz ikasia da... eta noispait asiko da euskara garbiz idazten.

Zalantzarik gabe Eladio Espartza lesakarrak ari zen, 1937ko abuztuan Arabako gobernadore zibila izendatua izan zena. Egia da Espartzak zerbait idatzi zuela euskaraz, *Panpina* antzerkilana eta deus gutxi gehiago, baina horixe guztia gerra aurretik eta jeltzaleen abaroen oraino zegoela. Honen jakitun da Larreko: «Euskalduna da, baño nik uste, euskara baño erdara maiteago duela; erdar idazle argia eta apaña da». Guztiarekin, badirudi Larrekok konfidantzaren bat bazuela Espartzarengan: «Ez dut uste euskaraz itzegitetik inñori debekatuko dion, nola zioten egin zuela Gipuzkoako gobernadore jaun izanak Arellano».

Izan ere, Espartzak gobemadore postua galdu baitzuen Aramaion eginiko bilkura propagandistiko batean euskaraz egiteagatik. José María Arellano corellarrak berriz, 1936ko urriaren 7tik Gipuzkoako gobernadore zibila zenak alegia, jeltzaleenak ez ezik ia euskararen arrasto guztiak desagertarazteko kezka bizia zeukan, eta asmo horrekin honako agindua zabaldu zuen probintzian:

Se advierte a todos los guipuzcoanos que en el plazo de cuarenta y ocho horas han de quitar de los rótulos, carteles y anuncios las k, tx, b, etc. con que nos han violado los nacionalistas el glorioso idioma español bajo multa de 500 pesetas.

Diario de Navarra egunkaria 1903ko otsailaren 25ean atera zen estrainekoz Iruñean, *El Eco de Navarra*-ko kazetaria izaniko Jose Bizente Berazaluzek zuzendaritzapean. Komunzki hiru aro ezarri izan dira argitalpen honen bizitzan. Lehenbiziko aroa 1913ra arte luzatzen dena dugu, eta Nafarroako egunkaririk salduena izaterainoko bitartean luzatzen da. Bigarren aroa 1913tik 1962ra arterainokoa da, sendotze garaia, Garcilasoren zuzendaritzapean. Azkenik, hirugarren aroak 1962an dauka hasiera, Garcilasoren heriotzarekin, eta modernizazio garaia da. Lehenbiziko garaia bukatu baino lehen, hau da, *El Eco de Navarra* fagozitatatu aitzin, Zapateria karrikako egunkariak euskarari esparru txikia eskaini zion 1912an. Antonio Iñarreak euskarazko *via crucis*-aren inguruan igorri kolaborazioaz aparte, Saturnino Ibarrola iruñarraren kolaborazio pare bat eta Juan Irigarainen beste hiru dira ageri zirenak.

Ibarrolak, urte berean ere, hainbat kolaborazio agertu zituen *El Eco*-n bertan, Iruñean oraino oso ezaguna ez zen euskara ezin garbizaleago batean. Juan Irigarai *Mendi-Txuri* Larrekoren anaia nagusia zen eta gerra iritsi bitartean Orreagako idazkari arizan zena. Anai-arreben artean Juan izan zuen Larrekok adiskideena; elkarrekin ikasi zuten biek bai Iruñean eta bai Zaragozan ere, nahiz karrera desberdinak egin, Juan zuzenbidean lizentziatu baitzen. Aipagarria da «Montañesas» izenburupean Juan Irigaraik *Diario de Navarra*-rako tajutu zituen laburretan uso-ehizarena bitan aipatu izana. Ez zirudien ehizarenak Irigaraitarrek aihar haundiegirik zioten jarduera, hainbatetan dute aipagai eta. Uso ehi-zaldi batean, bestalde, hil zen Maistroneko Irigaraitarren Ramon aita bihotzekoak jota.

Alabaina *Diario de Navarra*-k euskarari eskaini zion lehenengo tarte finkoa, eta lau urtetan mantendu zena, zertxobait beranduxeago iritsi zen. «Euskarazko saila» 1915eko otsailaren 7an izan zuen hasiera, aurreko egunean saila honen berri eman zelarik:

En nuestro número de mañana iniciamos una colaboración nueva. En adelante en todos los números de domingo aparecerá una sección redactada en vascuence. Es

un modesto tributo que rendimos al idioma de la raza. Al establecer esta sección semanal procurando mantener viva la lingua navarrorum, creemos que cumplimos un deber.

Horrela izan zen gehienetan, igandeetako zenbakietako aurreneko orrialdean hain zuzen ere, baina zenbaitetan ere astelehenean edo asteartean edo beste eguneren batean agertu zen euskarazko saila baldin eta igandeko zenbakian agertzen ez bazen. Gutxitan bada ere, noiz edo noiz ez zen atera asteko euskal zutabea, alabaina, esan daiteke sailak iraun zuen bitartean, gehienetan ere astero-astero atera zela 1919ko urtarrilaren lera arte. Sailean idatzi zuen ia pertsona bakarra Jose Agerre izan zen, berari eman baitzioten saila kudeatzeko ardura:

Se ha encargado de esta sección un estudioso y culto joven pamplonés que conoce perfectamente el euskera, hasta el extremo de que su método de enseñanza del idioma milenario ha merecido el honor de ser adoptado en Vizcaya y en Guipúzcoa en los principales centros donde se enseña.

Agerrek eginiko lana behin bukatuta *Diario de Navarra*-n ez zen horrelako ekimenik berriz ere burutu 1966ra arteraino, «Nafar ikuntz orria» agertu arte hain zuzen ere.

Gerla urte gezur urte osatzen duten hitzok izkiriatu zituenean Larrekok jada nekez eman zezakeen beste ezer argitara, ezta Iparraldean ere, baina bere izkiriakintza narroaren azken emaitzak 36ko uztailean berean argitaratu ziren. Kontuan harturik lehenbiziko idazkiak, gorago esan bezala, 1910erako ageri zirela, ez dirudi soberakoa izenburuan jarri zaion aitagoia izenondoa, bada, Larreko 36ko gerra aurretiko euskal kazetaririk inportanteena izan baitzen Nafarroan. *La Tradición Navarra* paper integristan ez zen euskarazko kolaboratzaile bakarra, ez emankorrena ere. Larreko baino lehen Joxemiel Insaustik, *Aiztondo*-k, atera zituen bertso politiko zenbait 1907an, eta Larraungo korrespontsalarena egin zuen Aldaztik 1910-1911 urteetan. Egunkari honetan idatzi zuten beste batzuk Erroman Dornaku kaputxinoa, Antonio Iñarrea eta Juan Kruz Goienetxe apaizak izan ziren, baina kolaboratzaile sendoenak Larreko bera eta Teodoro Arburua izan ziren. Bigarren honetaz Larrekok honela idatzi zuen: «zu zarela zaren euskar idazle zaarrena, Nafarroan bedere», eta kontuan izanda ia zortzi urte gazteago zela Etxalarkoa Aurizkoa baino, apaiza izateaz gain Arburuari aitortuko ziokeen hizkuntz maisutasunarengatik izanen zen. Edozein modutan ere, Arburuak ez zuen inoiz lortu Larrekok erdietsi zuen ospea, agian bere herrian zetzalako kukuturik eliz langile umil. Larrekok bezala inoiz ez zuen bere izenez sinatzen, baina bere ezizenak ilunagoak izan zaizkigu, baita orain ere, eta inor gutxik lotzen du Todor Arburuarekin Ibantelli, Artola edota Zubieta gaitzizenak. Kronika txikia idazten zuen Arburuak, Larrekok gutxiago egin zuena, eta ausaz horrek eragotzi zion arrakasta. Alabaina erabili zuen euskara ederrak beste zerbait merezi zuen eta du.

Integrismotik aldenturik, Larrekoren urratsak prentsa jeltzalera hurbildu ziren. Bere artikuluak aterbetu zituen lehenbiziko argitalpena *Napartarra* izan zen 1912az geroz. Hartan atera zuen lehenengo idazkietako bat izan zen hurrengo hauteskundetarako bere buruaren propaganda politikoa egiten zuena, seguraski bere benetako izenez agerturiko

bakarra. Garai berri honetan ezizen berria behar, eta orain arte ezezagun genuen *Goierri* aukeratu zuen, 1914 bitartean erabili zuena; 1916an *Larrekoa* hasi zen erabiltzen, eta 1918ra arte ez zuen *Larreko* ezagunean utzi, bakanka ere *Buruzuri* ezizena erabiliz. Hortaz, hala edo nola esan liteke historiara pasatu zen Larrekok *Napartarra* izan zuela ponte harri, eta bertan hartu zuela euskal letren bataio publikoa.

Napartarra-n estreina hartuz geroz, Larrekok ez zuen bada prentsa jeltzalea sekularenen utziko, 36ko gerra hasi bitartean bederik. Ondoko urteetan, bakanka bada ere, *Euzko Deya* eta *Euzkadi*-n idatzi zuen. 1916an EAJk sortu zuen euskara hutsezko lehenbiziko aldizkari kulturala izan zen *Euzko Deya*, eta bertara 1918az geroz hasi zen Nafarroako gauzezko idazkiak igortzen. *Euzkadi*-n, berriz, kolaborazioak nahikoa berandu hasi ziren agertzen, erreparatzen badiogu egunkariaren sortze urteari behintzat, izan ere, 1913an estrainekoz agertu bazen ere, Larrekoren kolaborazioak 30eko hamarkadara arte ez zirelako agertzen hasi, hain zuzen ere Kirikiño «Egunekua» euskarazko atalaren zuzendaria ibili zen bitartean.

Badirudi Larrekok gustukoago zituela Nafarroako bertako argitalpen jeltzaleak Bilbokoak baino, eta bere lanen aterpe hauta Iruñeko *La Voz de Navarra* egunkaria izan zen, bere artikulu gehien atera zituen publikazioa hain zuzen. Bi ziren XX. mendearen laugarren hamarkadan Nafarroako Eusko Alderdi Jeltzaleak kaleratzen zituen argitalpenak, 1923ko martxotik jadanik argitaratzen ari zen *La Voz de Navarra* egunkaria eta *Amayur* astekari berriagoa 1931tik. Bi argitalpen hauen bizitza bukatu zen falangistek Zapateria karrikako alderdiaren egoitzan zeuden tailerrak eraso eta beretzat hartu zituztenean; 36ko uztailetik aitzina *La Voz*-eko tailerretan *Arriba España* egunkaria hasi zen kaleratzen.

Josu Chuecaren ustez *Napartarra* astekarian *se curtió la primera generación de escritores euskaldunes navarros de este siglo –vinculados al PNV–, con la brillante hegemonía de Larreko, en Amayur y en La Voz de Navarra se forjó y expresó la que podíamos llamar la segunda generación*. Ez dakigu zein puntutaraino bi belaunaldi ezberdinez mintza daitekeen, alabaina egia da urte hauetan prentsa jeltzalean euskaraz kolaboratu zutenen artean alde batzuk bazeudela, eta izen batzuk aitzindariak izan ziren. Hasieretan bi izan ziren berebiziko ospea bereganatu zuten egileak, Larreko eta Manezaundi. Horretarako hainbat arrazoi bazeuden. Alde batetik Larrekori bere aitagoitasuna aitortu behar zitzaien aurretik eginiko lanarengatik. Baina bestalde adinak ere bazuen bere garrantzia. Juan eta Pablo Fermin Irigarai Goizueta anaia auriztarrak 1867 eta 1869an jaio ziren hurrenez hurren, eta Enrike Zubiri Gortari pintore luzaidarra 1867an.

Alderdi jeltzalearen kontrolpetik kanpo beste aldizkari zenbaitetan ere argitaratu zituen Larrekok bere lanak, pentsatzekoa denez, mende hasmentako mugimendu euskaltzalearen barruan kokatu beharreko *Euskal Esnalea*, *Argia* eta *Zeruko Argia* aldizkarietan hain zuzen. Lehenbiziko bi aldizkarien arduradunek euskararen aferaz erakutsi zuten jarreratik hurbilago bide zatekeen auriztarra, hau da, euskara herrikoia-goaren alde eta garbizaleen proposamenak bere horretan onartzearen aurka, baina prentsa jeltzalean ateratakoaren tamainak argikiro erakusten du Larrekoren atxikimenduak guztiekin zihoazela, eta alderdigizona izateari ez ziola erraz utziko Kirikiño

zein Lauaxeta mugimendu horren erpinak baziren ere. Gregorio Mujikaren aldizkarian Larrekok kolaboratzea ez zen harritzekoa izan, alabaina bere kolaboraziorik interesgarrienetakoak erdaraz agertu zituen Nafarroako euskaraz; 1911tik, eta aldizkaria euskara hutsezkoa bilakatu zenetik, Larrekoren kolaborazioak bakandu ziren, alde batetik bazuelako beste non idatzi, eta bestaldetik, aldizkariaren formatoa, maiztasuna eta lastertasuna, orobat publikoari iristeko erraztasuna, seguraski prentsarena bezainbeste interesatzen ez zitzaiolako. Donostiako *Argia* 1921ean hasi zen arren, Larrekok ez zituen bere gauzak hara bidali 1924ra arte, alabaina kolaborazioak ugariak dira, baita aldizkariak ateratzen zuen egutegi arrakastatsuan, eta 1929an atera zuten euskara hutsezko egunkariaren saiakeran Larrekok ere parte hartu zuen. Iruñeko kaputxinoek 1919an sortu zuten aldizkarian ere parte hartuko zuen Larrekok, lantzean behin bazen ere; auriztarraren helburuetarako agian ez zen tokirik egokiena, baina lagun zaharrak zituen kaputxinoak, etxean egiten zen, eta azken finean gai nagusia erlijiosoak izanik, bera ere eroso sentitzen zen.

Azkenik aipatu behar dira *Eskualduna* eta *Gure Herria*, Larrekoren kuttunak, maisu eta ispilu izan zituen paperak. Ezagun denez, *Eskualduna* da euskara hutsezko aldizkariarik iraunkorrena, 1887-1944 bitartean argitaratu zena. Larrekoren kolaborazioak Hiriart-Urruti hil ostean hasi ziren agertzen, hau da, zuzendari finkorik gabeko eta gerra garaiko urte latzetan eta Ademaren zuzendaritzapeko ondorengo urte hobexeagoetan. *Gure Herria* hegoaldeko aldizkari kulturalen antzera sortu zen 1921ean Blazyk zuzenduta.

Asko izan dira Larrekoren euskara garbizalekeriaren bidetik at nabarmendu dutenak. Aingeru Irigarai bera, ulertzekoa den bezala, baina baita Ibon Sarasola edo Txema Larrea. Neurtuagoak dira Caminoren hitzak honela dionean: «Larreko euskal irakurle porrokatua zen, eta ez zegoen garaiko literatur mundutik landa; herriarentzat idaztea maite bazuen ere, baziren hitzberriak haren artikuluetan». Eta honetaz ez dago zalantzarik, izan ere, Larrekoren idazkiak ez baitzitzakeen edozein baztandar elebakar alfabetatu gabeak arazorik gabe irakurri. Larrekok euskara herrikoia erabiliko zuen, ez herrikoa ordea, bada, Larrekok eginga kultura baitzen, landua, hizkuntzaren artisauak zizelkatu-riko hitz neurtua. Gorago aipatu dugu auriztarrak hizkuntzarekin zeraman dema zein tamainakoa zen, eta artisauaren konparazioa nahikoa zehatza dateke.

Lafittek ezik, Larrekoren euskara beste inork zalantzan jarri ez badu ere, bistan da, eta batez ere lehenbiziko lanetan, akats zenbait isuri zitzaiola mediku kazetariari. Lafittek «bortxa aire bat, idor eta gogor aide bat» deitu zuen. Marian Antoñanak³ espresabideen urritasuna azpimarratu zuen: Larrekoren idazkietan perpaus laburrak, alborakuntza eta juntadura dira nagusi testuari itxura telegrafikoa emanik; aditz trinko gutxi daude eta laguntzaile asko ezabatzen dira; ideiak errepikatzen dira tesietan aurrerapen guti eginez eta idatziak sermoi kutsua harturik; atzizki eta izenondo berberen erabilera jarraitua dago. Antoñanaren ustez «helburu ideologiko baten menpean» idazten zuen Larrekok, «ez zuen idazten literatura hutsa egiteko asmo soilarekin [...] bigarren maila batean

3 M. Antoñana, «Larreko obraren azterketa estilistikoa», *FLV*, 58, 1991, 207-226 or.

kokatu zuen hizkuntza literarioaren beraren lantzea, hizkuntza biziaren aldeko jarrera hartuz». Alabaina, eta Antoñanak salatu bezala, Larrekok didaktismoaren bidea aukeratu izana ezin ukatuzkoa izan arren, pentsatzekoa da prosa propagandistikotik balio literarioa duen prosaraino dagoen bidea ez egitearen arrazoia ere hizkuntza beti behar eta nahi bezala ez menperatzean bazetzala.

Bestalde, baino ez sobera urruti, Larrekok hobetsitako euskalkia eta hau aukeratzeko arrazoiak aipa litezke. Aingeru semeak aitaxoren euskara deskribatu zuenean baztanera eta lapurteraren arteko nahasketa bezala aurkeztu zuen. Egia da Aurizko euskara ezer gutxi igertzen dela Larrekoren lanetan, eta horrekin batera Erroibar-Aezkoa bitarteko hegoaldeko goi-nafarrera. Baztango egonaldia mugarrira izan zen, baita Iparraldetik zertorkion eragina, belarriz bai baina idatzia bereziki. Ezin ahantzi, hurbileko idatz lagunaren artean Manezaundi zegoela, eta gazteagoak zirenak komunzki euskaldun berriak eta garbizale porrokatuak.

Laburbilduz, eta hitz bakoitzari bere esanahi zehatza emate aldera, nahi bada Larreko ez zen literatoa izan, bai idazlea ordea. Gerra aurretik Nafarroan izan genuen itzal luzeenetako eta eragin handienetako idazlerik emankorrena. Gainera, Antoñanak aipatu asmo didaktiko hori ez zen bete Larrekok nahi zuen jendearekin, hau da, herri xeheak ez zuen euskarazko prentsa irakurtzen, eta Larrekoren lanen irakurlerik fidelenak euskalgintzan ziharduten euskaldunberri asko izan ziren, hizkuntz eredu bila zebiltzanak bestalde. Iruñeko euskaldunberri hauek eztabaida samina izan zuten Manezaundirekin 1933an, eta honela erantzun zioten Luzaidarrari:

¿Es que por no haber nacido en zona euskaldun hemos de rechazar sistemáticamente los escritos euskericos de don Arturo Campión, de Arrigarai, José Agerre, etc., y hemos de aceptar como modelos de dicción las cartas de los corresponsales euskaldunes? Pues no es poco ingrata la labor en los periódicos del redactor encargado de enderezar, corregir, cortar y pulir los escritos de aquellos para vestirlos decentemente antes de salir a la calle. Nosotros, a escoger, nos quedamos con los escritos de los primeros [...] Respecto a la construcción, seguimos las instrucciones que en su día nos diera magistralmente nuestro querido profesor señor Aranzadi.

Ez zen halakorik gertatu Larrekorekin baina. Badirudi auriztarra aurpegi onbera zeukala afera horretan, xaloa, eta ihes egiten zion eztabaida itxusiari. Ezin da ahantzi Aingeru semea euskaldunberri horiengandik hurbil zegokeela, baita Larreko bera ere ez al zen bada euskaldunberriagoa semea baino? Kontua da Larrekok euskal idazle guztien estimu eta errespetoa zeukala, eta horrenbeste idatzi izanarekin batera, estilo eta eredu bat finkatuz joan zen. Manezaundirena ez bezela, Larrekorena bere egin zezaketen mutur batekoek eta bestekoek, eta bere idatz jardunak estandarizazioaren afera, eta Nafarroaz ari gara, leuntzen lagundu zuen.

Larrekoren kazetaritza lanak jasotzen lehena bere seme Aingeru izan zen, urteetan Nafarroako euskal bibliografian gogoangarria izan den liburuan, 1958ko *Prosistas navarros contemporáneos en lengua vasca* izenburukoan alegia. Geroantzean Larrea eta Diez de Ultzurrun bikoteak apailaturiko *Nafarroako euskal idazleak* klasikoan ere zer-

bait jaso zuen, alabaina kolaboraziorik gehien bildu zuena Iñaki Camino izan zen bere bi liburutan. Gerok ere beste testu zenbait bildu genituen, Feririrenean zaharrenak direnak zehazki. Azkenik, eta transkribatu gabe bada ere, eskaneaturiko egunkari orriak berak hots, komunzki dituzten arazo guztiekin, Susa argitaletxekoei eskerrak eskura baditugu *Euzkadi* eta *El Día* egunkarietan agerturiko kolaborazioak.

Larrekok kazetei igorri kolaborazioen bilduma baterako lehen entsegua Mariam Antoñanak egin zuen *Fontes*-en agerturiko artikulua batean. Hartan, *La Voz de Navarra* eta *Amayur* Nafarroako kazeta jeltzaleetako zerrenda osatu zuen bereziki. Dena dela, eta ahalik eta zehatzen izate aldera, beste iturriren bat sakonkiago eta arretaz aztertzea faltako litzaiguke, esaterako *Zeruko Argia* edota honen egutegia.

LARREKOREN BIBLIOGRAFIA

Iturrien laburdurak

- EIK-1, *Euskara Iruñeko kazetaritzan (1910-1920)*, *Testu antologia (I)*, Joxemiel Bidador, Iruñeko Udala, 2001.
- EIK-2, *Euskara Iruñeko kazetaritzan (1930-1936)*, *Testu antologia (II)*, Joxemiel Bidador, Iruñeko Udala, 2003.
- EM, «Fermin Irigarai Larreko: euskararen maitale», Mariam Antoñana, *Fontes Linguae Vasconum*, LXVI, 1994, 337-347 or.
- EPL, *Euskal prentsaren lanak*, [www.hemeroketa.com].
- GLK, *Gerra aurreko literatur kritika*, Iñigo Aranbarri eta Koldo Izagirre, Bilbo, Amorebieta-Etxanoko Udala eta Labairu ikastegia, 1996.
- L, *Lekukotasuna*, Iñaki Caminoren edizioa, Donostia, Klasikoak, 1992.
- N, *Nafarroatik*, Iñaki Caminoren edizioa, Donostia, Klasikoak, 1992.
- NEI, *Nafarroako euskal idazleak I*, Txema Larrea eta Pedro Díez de Ultzurrun, Iruñea, Pamiela, 1987.
- PNC, *Prosistas navarros contemporáneos en lengua vasca*, Iruñea, Príncipe de Viana, 1958.

1910

- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-II-15, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-III-2, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-III-8, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-III-16, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-III-29, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-IV-7, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-IV-12, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-IV-22, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-V-17, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-V-29, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-VI-16, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-VI-18, Feriri, EIK-1.

- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-VII-2, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-VII-24, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-VIII-31, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-IX-22, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-X-28, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1910-XII-2, Feriri, EIK-1.

1911

- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1911-I-10, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1911-II-7, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1911-III-23, Feriri, EIK-1.
- «Baztandik», *La Tradición Navarra*, 1911-V-17, Feriri, EIK-1.

1912

- «Nik ere nai nuke, baño...», *Napartarra*, 1912-III-9, Goierri.
- «Zer ateraldia!», *Napartarra*, 1912-IV-6, Goierri.
- «Zein gutxi diren!», *Napartarra*, 1912-V-4, Goierri.
- «Beazu zer dioten», *Napartarra*, 1912-V-25, Goierri.
- «Oztutzen asi al gera?», *Napartarra*, 1912-VII-27, Goierri.
- «Noiz bait bedere», *Napartarra*, 1912-XII-28, Goierri.

1913

- «Napartar euzkeltzale jauneri», *Napartarra*, 1913-I-25, Goierri.
- «Distrito unen gure eskualdun guziei agur», *Napartarra*, 1913-II-22, Irigarai Goizueta'tar Fermin.
- «Burupide onez», *Napartarra*, 1913-VIII-2, Goierri.

1914

- «Euskaldun garbiekin solasean», *Napartarra*, 1914-II-28, Goierri.
- «Euskaldun garbiekin solasean», *Napartarra*, 1914-III-14, Goierri.
- «Euskaldun garbiekin solasean», *Napartarra*, 1914-IV-4, Goierri.
- «Euskaldun garbiekin solasean», *Napartarra*, 1914-V-9, Goierri.
- «Euskaldun garbiekin solasean», *Napartarra*, 1914-VI-13, Goierri.
- «Euskaldun garbiekin solasean», *Napartarra*, 1914-VII-11, Goierri.
- «Euskaldun garbiekin solasean», *Napartarra*, 1914-VII-25, Goierri.
- «Euskaldun garbiekin solasean», *Napartarra*, 1914-VIII-22, Goierri.

1916

- «Nabartzaleri», *Napartarra*, 1916-III-11, Larrekoa, L.
- «Ezla oraikoa», *Napartarra*, 1916-III-18, Larrekoa, L.
- «Euskal Esnalea Bilbon», *Napartarra*, 1916-IV-15, Larrekoa, L.
- «Nabartzaleri», *Napartarra*, 1916-IV-29, Larrekoa, L.
- «Gure euzkeldun adixkideri», 1916-IV-29, Larrekoa, L.
- «Aintza deun Mikeli», *Napartarra*, 1916-V-6, Larrekoa, L.
- «Gu gurera», *Napartarra*, 1916-V-20, Larrekoa, L.
- «Euskeldun adixkideri agur», *Napartarra*, Larrekoa, L.

- «Euskalerriko irakasleri eta oken laguntzaleri», *Napartarra*, 1916-V-27, Larrekoa, L.
- «Zaraizuar izperkari berriari», *Napartarra*, 1916-VI-10, Larrekoa, L.
- «Gure berrielarazleri agur eta itz bat», *Napartarra*, 1916-VI-17, Larrekoa, L.
- «Nola idatzi?», *Napartarra*, 1916-VI-24, Larrekoa, L.
- «Asteko berriak», *Napartarra*, 1916-VII-15, Larrekoa, L.
- «Apal-apalak, ez apalegiak», *Napartarra*, 1916-VII-15, Larrekoa, L.
- «Apez euskalduneri», *Napartarra*, 1916-VII-22, Larrekoa, L.
- «Baztandarrari», *Napartarra*, 1916-VIII-12, Larrekoa, L.
- «Kutun idekia B. tar Pri», *Napartarra*, 1916-VIII-12, Larrekoa, L.
- «Gora Euzkeltzale Bazkunakoak», *Napartarra*, 1916-VIII-26, Larrekoa, L.
- «Eskualdunatik Napartarrari», *Napartarra*, 1916-IX-2, Larrekoa, L.
- «Osasungarriak», *Napartarra*, 1916-IX-2, Larrekoa, L.
- «Akelarre», *Napartarra*, 1916-IX-16, Larrekoa, L.
- «Aitzurreri», *Napartarra*, 1916-IX-16, Larrekoa, L.
- «Idaztino bat ongi egina», 1916-X-28, Larrekoa, L.
- «Berriketari berrieri itz bat», 1916-XI-II, Larrekoa, L.
- «Guduaz itz bat», *Napartarra*, 1916-XI-18, Larrekoa, L.
- «Arana Goiri'tar Sabin», *Napartarra*, 1916-XI-25, Larrekoa, L.
- «Irakurlerik ote dugu», *Napartarra*, 1916-XI-25, Larrekoa, L.
- «Irugarrengo Prantziskotarra eta Jesusen Biotzaren Deya», *Napartarra*, 1916-XII-9, Larrekoa, L.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1916-XII-22, Larrekoa, N.
- «Urte zar», *Napartarra*, 1916-XII-30, Larrekoa, L.

1917

- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1917-VI-15, Larrekoa, N.
- «Ongi etorri bedi», *Napartarra*, 1917-XI-24, Larrekoa, L.

1918

- «Aukera Maukera azkenean okerra», *Napartarra*, 1918-I-26, Larrekoa, L.
- «Ze ote gara gu», *Napartarra*, 1918-II-9, Larrekoa, L.
- «Min artzen ote dute», *Napartarra*, 1918-II-23, Larrekoa, L.
- «Goazen Jainkoaren itza gogoz aditzera», *Napartarra*, 1918-III-2, Larrekoa, L.
- «Ene maiteak, jo dezagun leengo bideari», *Napartarra*, 1918-III-16, Larrekoa, L.
- «Inoiz ez baño noizpait obe», *Napartarra*, 1918-VI-15, Larrekoa, L.
- «Euskel gutun egile gaitza giltzapetua», *Napartarra*, 1918-VI-22, Larrekoa, L.
- «Ene adixkide begikoeri», *Napartarra*, 1918-VIII-24, Larreko, L.
- «Euskel ikastaroko bilkura», *Napartarra*, 1918-IX-7, Larreko, L.
- «Oraiko gaitz-berri untarik», *Napartarra*, 1918-X-19, Buruzuri, L.
- «Ene adixkide biotzekoeri agur», *Napartarra*, 1918-X-26, Larreko L.
- «Lengo arira jo zagun», *Napartarra*, 1918-XI-2, Larreko.
- «Mendiz araindiko euskelduneri agur», *Napartarra*, 1918-XI-16, Larreko, L.
- «Nere pozaren aundia! Zartzale naiz ta», *Napartarra*, 1918-XI-16, Larreko, L.
- «Araneder-aren mintzoeraz», *Napartarra*, 1918-XI-23, Larreko, L.
- «Naas maas», *Napartarra*, 1918-XII-28, Larreko, L.

1921

- «Orreagatik», *Gure Herria*, 1921, Larreko, L eta PNC.
- «Naparrako eskuararen eremua geroago eta tipitzenago», *Gure Herria*, 1921, Larreko, L eta NEI.
- «Euskaraz biraoik ez daiteke», *Gure Herria*, 1921, Larreko, L eta NEI.
- «Ilarri zar bilatzen», *Gure Herria*, 1921, Dr. Irigarai, L.
- «Ardi galdua», *Euzko Deya*, 1921, Larreko, L eta NEI-l.

1922

- «Eskuara eta toki izenak», *Gure Herria*, 1922, Larreko, L eta PNC.
- «Eskualdun biozduna Mexicon», *Gure Herria*, 1922, Larreko, L eta PNC.

1923

- «Naparrotsa», *La Voz de Navarra*, 1923-III-6, Larreko.
- «Maitale eta maitale», *La Voz de Navarra*, 1923-III-8, Larreko.
- «Ene leen agurra», *La Voz de Navarra*, 1923-III-9, Larreko.
- «Euskeraren maitale», *La Voz de Navarra*, 1923-III-10, Larreko.
- «Iruñeko gizonezkoen urteroko misioa», *La Voz de Navarra*, 1923-III-11, Larreko.
- «Euskara maite duenak», *La Voz de Navarra*, 1923-III-15, Larreko.
- «Maitatzale edo etsai», *La Voz de Navarra*, 1923-III-16, Larreko.
- «Euskal-saila», *La Voz de Navarra*, 1923-III-20, Larreko.
- «Euskar-saila», *La Voz de Navarra*, 1923-III-23, Larreko.
- «Bakotxari berea», *La Voz de Navarra*, 1923-III-24, Larreko.
- «Euskal saila», *La Voz de Navarra*, 1923-III-25, Larreko.
- «Alegiazko maitale», *La Voz de Navarra*, 1923-III-28, Larreko.
- «Gripe gaitzatik begiratzeko zerbeit», *La Voz de Navarra*, 1923-IV-1, Larreko.
- «Agur Mikel gurea, gorde gorde Euskalerria», *La Voz de Navarra*, 1923-IV-11, Larreko.
- «Euskar saila», *La Voz de Navarra*, 1923-IV-13, Larreko.
- «Irakurle bati itz bat», *La Voz de Navarra*, 1923-IV-14, Larreko.
- «Biar Etxarrira», *La Voz de Navarra*, 1923-IV-20, Larreko.
- «Napar euskal idazleri», *La Voz de Navarra*, 1923-IV-21, Larreko.
- «Berriz ere napar euskal idazleri», *La Voz de Navarra*, 1923-IV-26, Larreko.
- «Euskar-saila», *La Voz de Navarra*, 1923-V-27, Larreko.
- «Besta Berri», *La Voz de Navarra*, 1923-V-31, Larreko.
- «San Julian Olaso'tar Jokin», *La Voz de Navarra*, 1923-VII-13, Larreko.
- «Inza'tar Damasori», *La Voz de Navarra*, 1923-VIII-29, Larreko.

1924

- «Iruñako apezpiku berri Mujika'tar Mateo jaun aundi ta agurgarriaren sarrera Iruñan», *Argia*, 1924-III-9, Larreko, EPL.
- «Ez da berantegi», *Argia*, 1924-VI-1, Larreko, EPL.
- «Gizon onegiak», *Argia*, 1924-VI-22, Larreko, EPL.
- «Iruñako jaiak», *Argia*, 1924-VII-27, Larreko, EPL.
- «Naparroatik», *Argia*, 1924-VIII-17, Larreko, EPL.
- «Euskaltzaindiko jauneri», *Argia*, 1924-VIII-31, Larreko, EPL.
- «Axular euskal idazle geiena», *Gure Berria*, 1924, Larreko, L eta NEI.

1925

- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1925-II-20, Larreko, N.
- «Euskara», *La Voz de Navarra*, 1925-III-6, Larreko.
- «Dantza eta dantza», *Argia*, 1925-III-8, Larreko, EPL.
- «Gripe gaitzatik begiratzeko zerbeit», *La Voz de Navarra*, 1925-IV-1, Larreko.
- «Iriart-Hurruty», *La Voz de Navarra*, 1925-IV-4, Larreko.
- «Geroko-gero», *Argia*, 1925-IV-5, Larreko, EPL.
- «Abbadie», *La Voz de Navarra*, 1925-IV-16, Larreko.
- «Ramiro de Maeztu Iruñan», *Argia*, 1925-IV-19, Larreko, EPL.
- «Jondone Mikel aingeruari», *La Voz de Navarra*, 1925-IV-21, Larreko.
- «Abbadie-Adema», *La Voz de Navarra*, 1925-IV-23, Larreko.
- «Euskar gaiak: modismoak», *La Voz de Navarra*, 1925-V-19, Larreko.
- «Euskar gaiak», *La Voz de Navarra*, 1925-VI-25, Larreko.
- «Axular», *La Voz de Navarra*, 1925-IX-1, Larreko.
- «Euskar gaiak», *La Voz de Navarra*, 1925-IX-3, Larreko.
- «Axular», *Argia*, 1925-IX-13, Larreko, EPL.
- «Axularren eguna», *La Voz de Navarra*, 1925-IX-16, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1925-XII-4, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1925-XII-18, Larreko, N.
- «Ardura darabilan gogoetan», *Argia*, 1925-XII-27, Larreko, EPL.
- «Ramiro de Maeztu Iruñen», *Zeruko Argia*, 1925, Larreko, L eta NEI.
- «Osasungarrizko zerbeit», *Zeruko Argia*, 1925, Larreko.
- «Osasungarrizko zebeit. Eskuak», *Zeruko Argia*, 1925, Larreko.
- «Osasungarrizko zerbeit. Uliak», *Zeruko Argia*, 1925, Larreko.

1926

- «Eguneroko dotriñaz», *Argia*, 1926-II-21, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1926-III-5, Larreko, N.
- «Supazter txokoan», *Argia*, 1926-III-14, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1926-IV-2, Larreko, N.
- «Oxobi apezjaunaren alegiak», *Argia*, 1926-IV-25, Larreko, EPL.
- «Euskera», *Argia*, 1926-V-16, Larreko, EPL.
- «Aurizko euskar-eguna», *La Voz de Navarra*, 1926-VI-27, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1926-VII-23, Larreko, N.
- «Maisutako euskaldun ikasleak», *Argia*, 1926-VIII-8, Larreko, EPL.
- «Piarres», *Argia*, 1926-X-10, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1926-X-29, Larreko, N.
- «Mussolini», *Eskualduna*, 1926-XI-26, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1926-XI-26, Larreko, N.
- «Iruñeko apezpiku jaunaren azken eskutitza», *La Voz de Navarra*, 1927-IX-30, Larreko.
- «Ez dakit zergatik baño», *Argia*, 1926-XII-11 Larreko, EPL.
- «Udazkenari», *Argia*, 1926-XII-11, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1926-XII-31, Larreko, N.
- «Emakumea erran zuurretan», *Gure Herria*, 1926, Larreko, L.
- «Oxobi apezjaunaren alegiak», *Zeruko Argia*, 1926, Larreko, L eta NEI.

- «Supazter txokoan», *Zeruko Argia*, 1926, Larreko, L eta NEI.
- «Ikusgarria?», *Zeruko Argia*, 1926, Larreko.
- «Osasungarrizko zerbait», *Zeruko Argia*, 1926, Larreko.
- «Apendizitis ori, zer ote da?», *Zeruko Argia*, 1926, Larreko.
- «Osasuna», *Zeruko Argia*, 1926, Larreko.

1927

- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1927-II-11, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1927-III-11, Larreko, N.
- «Xabiertxo», *La Voz de Navarra*, 1927-III-22, Larreko.
- «Pro euskera», *La Voz de Navarra*, 1927-III-30, Larreko.
- «Emakumea leen eta orai», *La Voz de Navarra*, 1927-IV-2, Larreko.
- «Vascongado con cencerro», *La Voz de Navarra*, 1927-IV-29, Larreko».
- «Nigartia ni?», *La Voz de Navarra*, 1927-V-8, Larreko.
- «Aur euskaldunei, erdara irakasteko nola?», *La Voz de Navarra*, 1927-V-19, Larreko.
- «Pemando amezketarra», *La Voz de Navarra*, 1927-V-31, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1927-VI-10, Larreko, N.
- «San Julian Olaso'tar Jokin», *La Voz de Navarra*, 1927-VII-12, Larreko.
- «Eldu den igandean Berroetara», *La Voz de Navarra*, 1927-VII-28, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1927-VII-29, Larreko, N.
- «Ederki atzemana», *La Voz de Navarra*, 1927-IX-10, Larreko.
- «Iruñeko apezpiku jaunaren azken eskutitza», *La Voz de Navarra*, 1927-IX-30, Larreko.
- «Euskar san bera, erdaraz ez», *La Voz de Navarra*, 1927-XI-16, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1927-XII-23, Larreko, N.
- «Joannes D'Etzeberri», *Euskal Esnalea*, 1927-XII, Larreko, L eta NEI.
- «Euskaltzaindiaz itz bat», *Gure Herria*, 1927, Larreko, L.
- «Osauna. Jarraipena», *Zeruko Argia*, 1927, Larreko.

1928

- «Euskaldunak damurik. Gure apezpiku jauna jadanik ez da gurea», *La Voz de Navarra*, 1928-I-4, Larreko.
- «Gai beretik berriz Etxegarai jaunari», *La Voz de Navarra*, 1928-I-18, Larreko.
- «Itzaldi eder bat batzokian», *Argia*, 1928-I-29, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1928-II-3, Larreko, N.
- «Ez da egiaren beldur», *Euskal Esnalea*, 1928-III, Larreko, L eta NEI.
- «German Garmendiajauna», *La Voz de Navarra*, 1928-IV-1, Larreko.
- «Nekaldiaren berri argiena», *La Voz de Navarra*, 1928-IV-6, Larreko.
- «Euskal egunkaria bidean?», *Argia*, 1928-V-26, Larreko, EPL.
- «Toledotik», *Eskualduna*, 1928-VI-15, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1928-VII-20, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1928-IX-7, Larreko, N.
- «Ilabete untako bi euskar egunak», *La Voz de Navarra*, 1928-IX-16, Larreko.
- «Euskeraren adiskideak», *La Voz de Navarra*, 1928-X-19, Larreko.
- «Eldu den igandean Olaguera», *La Voz de Navarra*, 1928-X-24, Larreko.
- «Liburuaren eguna», *Euskal Esnalea*, 1928-XI, Larreko, L eta NEL.

1929

- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1929-V-10, Larreko, N.
- «Euskal egunkaria bidean?», *Argia*, 1929-V-26, Larreko, EPL.
- «Sinestedunak bai, sinets berak ez», *Euskal egunkaria*, 1, 1929-VI-9, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1929-VII-19, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1929-XI-8, Larreko, N.
- «Il-berria. Garralda'tar Federiko jauna eta Sarasaitzuko euskara», *Euskal Esnalea*, 1929-XI, Larreko, L eta NEI.

1930

- «Kanpion, jakintsu ta langile. Euskariana dala ta», *Euskal Esnalea*, 1930-I, Larreko, L eta NEI.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1930-VI-6, Larreko, N.
- «Napar neskatxa euskal idazleari», *Argia*, 1930-IX-7, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1930-IX-14, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1930-X-5, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1930-X-19, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1930-X-26, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1930-X-31, Larreko, N.
- «Naparroa», *Argia*, 1930-XI-9, Larreko, EPL.
- «Emakumea euskar eskeretik», *Argia*, 1930-XI-16, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1930-XI-23, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1930-XI-30, Larreko, EPL.
- «Emakumea euskar esakeretan: *Argia-ko* neskatxa idazleari», *Argia*, 1930-XI-30, Larreko, EPL.
- «Napar burrukaldiari esker?», *La Voz de Navarra*, 1930-XII-4, Larreko.
- «Emakumea, euskar-esakeretik», *Argia*, 1930-XII-7, Larreko, EPL.
- «Iruña», *Argia*, 1930-XII-7, Larreko, EPL.
- «Euskar esaerak», *Argia*, 1930-XII-14, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1930-XII-14, Larreko, EPL.
- «Euskar esakerak direla bide», *Argia*, 1930-XII-21, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1930-XII-21, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1930-XII-28, Larreko, EPL.

1931

- «Iruña», *Argia*, 1931-I-11, Larreko, EPL.
- «Bereztea, Maite», *Euzkadi*, 1931-I-21, Larreko, EPL.
- «Arrese-Beitia eta Kanpion», *Euzkadi*, 1931-I-23, Larreko, EPL.
- «Orixe adiskideari», *Euzkadi*, 1931-I-30, Larreko, EPL.
- «Emakumea euskal esakeratik», *Argia*, 1931-II-1, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1931-II-7, Larreko, N.
- «Euskal esakera biltzaile guztieri», *Argia*, 1931-II-15, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1931-II-15, Larreko, EPL.
- «Emazu ezkerretik», *Argia*, 1931-II-22, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1931-III-1, Larreko, EPL.
- «Iruñako euskalduneri itz bat», *La Voz de Navarra*, 1931-III-11, Larreko.

- «Naparroa», *Argia*, 1931-III-15, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1931-III-22, Larreko, EPL.
- «Esakera bat ezingogora ekarri», *Argia*, 1931-III-29, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1931-III-29, Larreko, EPL.
- «Obeki bearrez, makurtzen ote dugun», *Argia*, 1931-IV-12, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1931-IV-12, Larreko, EPL.
- «Abar igandeko ebanjelioa dela bide», *Argia*, 1931-IV-19, Larreko, EPL.
- «Bein bedere», *Argia*, 1931-IV-26, Larreko, EPL.
- «Sudur oneko gizon bat», *Argia*, 1931-V-17, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1931-V-31, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1931-IV-3, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1931-V-1, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1931-V-15, Larreko, N.
- «Abertzale berrien euskara», *Euskal Eснаlea*, 1931-VI, Larreko, L.
- «Panticosatik», *Eskualduna*, 1931-VII-17, Larreko, N.
- «Abertzaleak atzerrian», *Euzkadi*, 1931-VIII-7, Larreko, EPL.
- «Pantikosatik», *Argia*, 1931-VIII-9, Larreko, EPL.
- «In memoriam», *Argia*, 1931-VIII-9, Larreko, EPL.
- «Begirautzue», *Argia*, 1931-VIII-30, Larreko, EPL.
- «Arpetarrak», *Argia*, 1931-IX-6, Larreko, EPL.
- «Iruña», *Argia*, 1931-IX-13, Larreko, EPL.
- «Leen eta orai», *Argia*, 1931-IX-27, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1931-X-18, Larreko, EPL.
- «Egun oketako ene gogoetak», *Euzkadi*, 1931-X-21, Larreko, EPL.
- «Legea, Lege», *Argia*, 1931-XI-1, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Argia*, 1931-XI-1, Larreko, EPL.
- «Nafarroa», *Argia*, 1931-XI-15, Larreko, EPL.
- «Kanpionjaunaz itz bat», *Amayur*, 1931-XII-5, Larreko.
- «Emakume abertzaleri», *Amayur*, 1931-XII-12, Larreko.
- «Emakumea, aukerale eta aukergai», *Amayur*, 1931-XII-19, Larreko.
- «Orai dela berrogeitamar urte: gure ikastaroko gabon gaba», *Amayur*, 1931-XII-26, Larreko, EIK-2 eta EM.
- «Ez nazazuteke bortzez on egin», *Argia*, 1931-XII-27, Larreko, EPL 1932.
- «Euskeraz idazteko bide berriak», *Amayur*, 1932-I-9, Larreko.
- «Jende tarteko osasungarriak», *La Voz de Navarra*, 1932-I-14 (aurretik Argiaren Egutegian), Larreko, L.
- «Bide berriak», *Argia*, 1932-I-17, Larreko, GLK, EPL.
- «Euskaldun uts bat», *Amayur*, 1932-I-23, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1932-II-5, Larreko, N.
- «Nere gaztaroan ez nituen asko maite», *Amayur*, 1932-II-5, Larreko.
- «Berriz ere bide berriaz», *Euzkadi*, 1932-II-14, Larreko, GLK, EPL.
- «Manezaundi jaunari», *La Voz de Navarra*, 1932-II-30, Larreko, L.
- «Gogozko ariketak iruñan», *Amayur*, 1932-III-5, Larreko.
- «Gogo ariketak ejerzizioak euskeraz», *La Voz de Navarra*, 1932-III-6, Larreko.
- «Bide berriaz itz bat orainik», *Euzkadi*, 1932-III-10, Larreko, GLK, EPL.
- «Gure ama», *Amayur*, 1932-III-26, Larreko.

- «Euskalerrria eta aberria», *Amayur*, 1932-IV-2, Larreko.
- «Arrigarri», *Argia*, 1932-IV-10 Larreko, GLK, EPL.
- «Argiaren egilleri», *Argia*, 1932-IV-24, Larreko, EPL.
- «Neskatxa galdu baten eriotza», *La Voz de Navarra*, 1932-IV-27, Larreko, L.
- «Euzkel eskolako aurrak», *Amayur*, 1932-V-28, Larreko.
- «Lenengo jaunartzea», *Argia*, 1932-VI-5, Larreko, EPL.
- «Iruñatik», *Argia*, 1932-VI-12, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1932-VI-17, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1932-VI-24, Larreko, N.
- «Eta orai, zer egin?», *Euzkadi*, 1932-VII-1, Larreko, EPL.
- «Iruña», *Argia*, 1932-VII-3, Larreko, EPL.
- «Eta zer egin?», *Amayur*, 1932-VII-9, Larreko.
- «Dantza eta dantza», *Euzkadi*, 1932-VII-15, Larreko, EPL.
- «Ni baitara bea», *Euzkadi*, 1932-VII-21, Larreko, EPL.
- «Pantikosatik», *Argia*, 1932-VII-24, Larreko, EPL.
- «Panticosa», *Euzkadi*, 1932-VIII-10, Larreko, EPL.
- «Garitaonandia jaun zenari», *Argia*, 1932-VIII-28, Larreko, EPL.
- «Elizondoko euzkel jaia dela bide», *Euzkadi*, 1932-IX-9, Larreko, EPL.
- «Arrospide'tar Jon sendakinari», *Euzkadi*, 1932-X-29, Larreko, EPL.

1933

- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1933-I-6, Larreko, N.
- «Nere baitan», *Amayur*, 1933-I-27, Larreko.
- «Gogoeta ongi eta, zergatik?», *Amayur*, 1933-II-10, Larreko.
- «Euskaraz ongi idazteko nola?», *La Voz de Navarra*, 1933-II-12, Larreko.
- «Gogoeta ongi eta, zergatik?», *Euzkadi*, 1933-II-12, Larreko, EPL.
- «Euzkaraz ongi idazteko», *Euzkadi*, 1933-II-15, Larreko, EPL.
- «Orai aldi untako nor ederragokaz», *La Voz de Navarra*, 1933-II-25, Larreko.
- «Orai aldi untako nor ederragokaz», *Euzkadi*, 1933-II-18, Larreko, EPL.
- «Lizardi'tar Xabier», *Amayur*, 1933-III-17, Larreko.
- «Lizardi», *Euzkadi*, 1933-III-22, Larreko, GLK, EPL.
- «Larreko Manezaundi jaunari», *La Voz de Navarra*, 1933-III-30, Larreko.
- «Euskaldundu gaitezen», *La Voz de Navarra*, 1933-IV-7, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1933-IV-7, Larreko, N.
- «Orai aldi untako nor ederragokaz», *Argia*, 1933-IV-9, Larreko, EPL.
- «Laborari itza berriz ere», *La Voz de Navarra*, 1933-IV-19, Larreko.
- «Baionako Eskualduna», *La Voz de Navarra*, 1933-IV-21, Larreko.
- «Neskatxa galdu baten eriotza», *La Voz de Navarra*, 1933-IV-27, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1933-V-26, Larreko, N.
- «Euskal gaiaz nik ere», *La Voz de Navarra*, 1933-VI-11 Larreko.
- «Aberriren omenaldia», *Argia*, 1933-VI-18, Larreko, EPL.
- «Euskeraren ikasteaz», *La Voz de Navarra*, 1933-VI-23, Larreko.
- «Jende tarteko osasungarriak», *La Voz de Navarra*, 1933-VII-14, Larreko.
- «Lafitte eta Leon jaun apezak», *La Voz de Navarra*, 1933-IX-5, Larreko.
- «Lauaxeta jaunari», *Euzkadi*, 1933-IX-16, Larreko, EPL.
- «Txistua eta euskara», *La Voz de Navarra*, 1933-IX-24, Larreko.

- «Leitzako Joseba Imanol idazleari», *La Voz de Navarra*, 1933-X-11, Larreko.
- «Unamunoren azken ateraldia», *La Voz de Navarra*, 1933-X-19, Larreko.
- «Irakurle maite ori, agur», *La Voz de Navarra*, 1933-X-27, Larreko.
- «Euzko emakumentzat», *La Voz de Navarra*, 1933-XI-2, Larreko.
- «Zuur itzak eta edertasuna», *La Voz de Navarra*, 1933-XI-9, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1933-XI-15, Larreko, N.
- «Gaur ene aldi», *La Voz de Navarra*, 1933-XI-17, Larreko.
- «Euskar-sailaren zuzendari jaunari», *La Voz de Navarra*, 1933-XI-23, Larreko.
- «Arana Goiri'tar Sabin», *La Voz de Navarra*, 1933-XI-26, Larreko.
- «Gaur ortzeguna nere aldi», *La Voz de Navarra*, 1933-XI-30, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1933-XII-1, Larreko, N.
- «Gaur ene aldi», *La Voz de Navarra*, 1933-XII-7, Larreko.
- «Naasmenduka», *La Voz de Navarra*, 1933-XII-14, Larreko.
- «Iruñako euskal ikastoletako araudia», *La Voz de Navarra*, 1933-XII-21, Larreko.
- «Baztandarrak izkuntzaz bertzelazen ari direla?», *La Voz de Navarra*, 1933-XII-28, Larreko.

1934

- «Nere biozminaren andia», *La Voz de Navarra*, 1934-I-5, Larreko.
- «Baztango berrielzale Gorospeldarra jaunari», *La Voz de Navarra*, 1934-I-10, Larreko.
- «Lizunkerietan zilegigoaz bertzerik ere bada», *La Voz de Navarra*, 1934-I-27, Larreko.
- «Egun ene aldi», *La Voz de Navarra*, 1934-II-1, Larreko.
- «Ai, ei, ai, eta miletan ai», *La Voz de Navarra*, 1934-II-8, Larreko.
- «Nola egin euskaraz? dakizun bezala», *La Voz de Navarra*, 1934-II-15, Larreko.
- «Ala ere ni aren alden», *La Voz de Navarra*, 1934-II-23, Larreko.
- «Euskaraz ikasten ari direnentzat», *La Voz de Navarra*, 1934-II-28, Larreko.
- «Misioak», *La Voz de Navarra*, 1934-III-9, Larreko.
- «Euskara il urren», *La Voz de Navarra*, 1934-III-16, Larreko.
- «Miss Nabarra: zer pena!», *La Voz de Navarra*, 1934-III-16, Larreko.
- «La vida del euskera», *El Día*, 1934-III-18, Larreko, EPL.
- «Ni beti gaiketa», *La Voz de Navarra*, 1934-III-22, Larreko.
- «Gaur ortzegun saildua», *La Voz de Navarra*, 1934-III-29, Larreko.
- «Euskaraz edo erdaraz», *La Voz de Navarra*, 1934-IV-5, Larreko.
- «Gaur ortzeguna ene aldi», *La Voz de Navarra*, 1934-IV-12, Larreko.
- «Ereneguneko ene uts egitea», *La Voz de Navarra*, 1934-IV-21, Larreko.
- «Euskaraz ala erdaraz», *La Voz de Navarra*, 1934-IV-26.
- «Euskaraz ala erderaz?», *Euzkadi*, 1934-V-1, Larreko, EPL.
- «Eritegiko sendazale arrotzak», *La Voz de Navarra*, 1934-V-3, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1934-V-11, Larreko, N.
- «Gaur ene aldi», *La Voz de Navarra*, 1934-V-18, Larreko.
- «Agur, ene aldi», *La Voz de Navarra*, 1934-V-24, Larreko.
- «Eztabaidak xuritzen edo naasten», *Euzkadi*, 1934-VI-05, Larreko, EPL.
- «Eztabaidak xuritzen edo naasten», *La Voz de Navarra*, 1934-VI-05, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1934-VI-8, Larreko, N.
- «Saraizuar euskalduneri agur. Biar igande Euskararen Adiskideak Sarazaizun», *La Voz de Navarra*, 1934-VI-23, Larreko.

- «Saraizuar euskaldune, agur», *El Día*, 1934-VI-27, Larreko, EPL.
- «Euskararen adiskideak Sarazaizun», *La Voz de Navarra*, 1934-VI-28, Larreko.
- «Saraizuar euskalduna, agur», *Euzkadi*, 1934-VI-29, Larreko, EPL.
- «Gogapen itsak: zergatik ote da?», *La Voz de Navarra*, 1934-VII-19, Larreko.
- «Gauden gu eskualdun», *La Voz de Navarra*, 1934-VII-27, Larreko.
- «Malerreka», *La Voz de Navarra*, 1934-VIII-2, Larreko.
- «Larru gorrian», *La Voz de Navarra*, 1934-VIII-9, Larreko, L.
- «Jondoni Loiolakoa eta Jondoni Xabierrekoa kantabertarrak», *La Voz de Navarra*, 1934-VIII-10, Larreko.
- «Artolajaunari», *La Voz de Navarra*, 1934-VIII-16, Larreko.
- «Gaur ene aldi», *La Voz de Navarra*, 1934-VIII-23, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1934-VIII-24, Larreko, N.
- «Gaur ene aldi», *El Día*, 1934-VIII-28, Larreko, EPL.
- «Gaur ene aldi», *La Voz de Navarra*, 1934-VIII-30, Larreko.
- «Gaur ene aldi», *El Día*, 1934-IX-1, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Euzkadi*, 1934-IX-5, Larreko, EPL.
- «Berriz ere ene aldi», *La Voz de Navarra*, 1934-IX-13, Larreko.
- «Gaur ene aldi», *La Voz de Navarra*, 1934-IX-20, Larreko.
- «Gaur ene aldi», *La Voz de Navarra*, 1934-IX-27, Larreko.
- «Erreka baten edo urbide baten zabalak: ba ote du orren indar andia?», *El Día*, 1934-IX-29, Larreko, EPL.
- «Itz sakonak», *Euzkadi*, 1934-IX-29, Larreko, EPL.
- «Gaur ene aldi: gu baitara bea», *La Voz de Navarra*, 1934-X-4, Larreko.
- «Gaur ene aldi: gu baitara bea», *El Día*, 1934-X-5, Larreko, EPL.
- «Gutun ederra», *El Día*, 1934-XI-4, Larreko, EPL.
- «Gutun ederra», *Argia*, 1934-XI-11, Larreko, EPL.
- «Nafarroako gobemadore jaunari», *El Día*, 1934-XII-2, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1934-XII-21, Larreko, N.
- «Euskaldun ona euskaldun», *Gure Herria*, 1934, Larreko, L eta NEI.

1935

- «Bertsolariei, biotzez agur», *Argia*, 1935-I-20, Larreko, EPL.
- «Nere biozminaren andia!», *Eskualduna*, 1935-III-8, Larreko, N.
- «Gure neskatxa ederreri, agur», *Argia*, 1935-III-24, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1935-IV-19, Larreko, N.
- «Mutrikun», *Argia*, 1935-V-5, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1935-V-17, Larreko, N.
- «Naparroa», *Euzkadi*, 1935-VI-11, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1935-VII-19, Larreko, N.
- «Zer ortan gaude?», *Euzkadi*, 1935-VIII-8, Larreko, EPL.
- «Panticosatik», *Argia*, 1935-VIII-11, Larreko, EPL.
- «Panticosatik», *Euzkadi*, 1935-VIII-14, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Euzkadi*, 1935-IX-4, Larreko, EPL.
- «Lauaxeta idazle apañari», *Euzkadi*, 1935-IX-10, Larreko, EPL.
- «Naparroa», *Euzkadi*, 1935-IX-27, Larreko, EPL.
- «Gaur goizean Huartera», *La Voz de Navarra*, 1935-IX-29, Larreko.

- «Euskara garbia, zer da?», *Euzkadi*, 1935-X-6, Larreko, EPL.
- «Eskualdun berrieri itz bat», *La Voz de Navarra*, 1935-X-15, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1935-X-18, Larreko, N.
- «Kristo errege», *La Voz de Navarra*, 1935-X-27, Larreko, L.
- «Arana'tar Sabin zena», *La Voz de Navarra*, 1935-XI-24, Larreko, L.
- «Monzonjaun euskaldunari», *La Voz de Navarra*, 1935-XII-1, Larreko, L.
- «Monzonjaun euskaldunari», *Argia*, 1935-XII-1, Larreko, L.

1936

- «Urte berriari», *La Voz de Navarra*, 1936-I-1, Larreko.
- «Bertsolarieri agur», *La Voz de Navarra*, 1936-I-12, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1936-I-31, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1936-II-7, Larreko, N.
- «Mendixuri maiteari biotzez», *La Voz de Navarra*, 1936-II-9, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1936-II-21, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1936-II-28, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1936-III-13, Larreko, N.
- «Misioak euskaraz eta erdaraz», *La Voz de Navarra*, 1936-III-17, Larreko.
- «Nere biozminaren andia», *La Voz de Navarra*, 1936-III-19, Larreko.
- «Misioak euskaraz», *Euzkadi*, 1936-III-19, Larreko, EPL.
- «Pro euzkera, leen baño otzago», *Euzkadi*, 1936-III-20, Larreko, EPL.
- «La Voz-eko zuzendari jaunari», *La Voz de Navarra*, 1936-IV-5, Larreko.
- «Ortzirale saildunoko ene otoitza», *La Voz de Navarra*, 1936-IV-10, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1936-IV-24, Larreko, N.
- «Argiaren amabostgarren urte mugakari», *Argia*, 1936-IV-26, Larreko, EPL.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1936-V-1, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1936-V-15, Larreko, N.
- «Monzon'tar telespor jauna, nor da?», *La Voz de Navarra*, 1936-V-17, Larreko.
- «Bea uni: katoliko ariketan», *La Voz de Navarra*, 1936-V-19, Larreko.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1936-V-29, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1936-VI-19, Larreko, N.
- «Nafarroatik», *Eskualduna*, 1936-VII-17, Larreko, N.

1937-1949 (bere unean argitaragabekoak)

- «Erronkariko uskaraz», Larreko, PNC eta L.
- «Apendizitis eta urdail zulatzea», PNC eta L.
- «Edarikoia», PNC eta L.
- «Sendalari baten argiak», PNC eta L.
- «Larreko euskaraz ikasten», Larreko, *Diario de Navarra*, 1969-VII/VIII, L eta NEI.
- «Ijitotxua», *Fontes Linguae Vasconum*, 1980, L.
- «Alliko arpe-zuloen agerraldia», NEI-l.
- «Soubelet jaun idazle argiari», Larreko, L.
- «Eskual Ikaskuntzako jaun andieri», Nafarroako euskaldun xahar bat, L.

LABURPENA

Pablo Fermin Irigarai *Larreko*: Nafarroako euskal kazetaritzaren aitagoia

Fermin Irigarai, *Larreko* (Auritz, 1869-Iruña, 1949) idazle eta medikuaren bizitza eta obra aztertzen ditu artikulua. *Eskualduna*, *Gure herria*, *Euskal-esnalea*, *Euzkadi*, *La voz de Navarra* eta *Napartarra* bezalako aldizkari eta egunkarietan argitaratu zuen bere obra. Astero *Eskualduna* aldizkarian idazten zituen kronikek kazetaritzako estilo berri baten oinarriak ezarri zituzten.

Gako-hitzak: Fermin Irigarai; *Larreko*; Nafarroa; kazetaritza; euskal literatura.

RESUMEN

Pablo Fermín Irigaray *Larreko*: el patriarca del periodismo vasco en Navarra

El artículo realiza un análisis de la vida y obra del escritor y médico Fermín Irigaray *Larreko* (Auritz/Burguete 1869-Pamplona, 1949). Publicó su obra en revistas y periódicos como *Eskualduna*, *Gure herria*, *Euskal-esnalea*, *Euzkadi*, *La voz de Navarra* y *Napartarra*. Las crónicas que escribía cada semana en la revista *Eskualduna* sentaron las bases de un nuevo estilo periodístico.

Palabras clave: Fermín Irigaray; *Larreko*; Navarra; periodismo; literatura vasca.

ABSTRACT

Pablo Fermin Irigarai *Larreko*: the founding patriarch of Basque journalism in Navarre

The article analyses the life and work of the writer and doctor Fermin Irigarai, *Larreko* (Auritz/Burguete 1869-Pamplona, 1949). Irigarai published his work in magazines and newspapers such as *Eskualduna*, *Gure herria*, *Euskal-esnalea*, *Euzkadi*, *La voz de Navarra* and *Napartarra*. The chronicles he wrote every week in the magazine *Eskualduna* laid the foundations for a new journalistic style.

Keywords: Fermin Irigarai; *Larreko*; Navarre; journalism; Basque literature.

